

Aleksander Verhovski

Venäjän ortodoksinen kirkko – enemmistön kirkko*

Venäjällä on kirjoitettu jo paljon kirkon, vallanpitäjien ja yhteiskunnan suhteista. Sen tähden tämän artikkelin tehtävä on vaatimaton: pyrin lisäämään keskusteluun muutamia mielipiteitä ja vertailemaan ortodoksisen kirkon tilannetta ja roolia muissa, etenkin ortodoksisissa maissa *Pro et Contra* -lehdessä julkaistun artikkelisarjan perusteella. Tässä mielessä pyrin esittämään Venäjän ortodoksisen kirkon ja Venäjän yhteiskunnan keskinäistä dynamiikkaa joulukuussa 2011 alkaneiden myrskyisten tapahtumien jälkeen.

Puhuessani Venäjän yhteiskunnasta tarkoitan kaikkia Venäjän kansalaisia, en pelkästään yhteiskunnan poliittisesti aktiivisia jäseniä tai oppositiota. Siksi vasemmistolaisen ja liberaalin opposition retoriset yhteenotot Venäjän ortodoksisen kirkon ja sen johdon liittolaisten välillä mainitaan tässä artikkelissa vain ohimennen, sillä näistä ristiriidoista on jo kirjoitettu paljonkin.

Mitä voimme lukea tilastojen rivien välistä

Siinä määrin kuin voimme luottaa Levada-keskuksen mielipidetutkimuksiin¹, noin puolet Venäjän kansalaisista katsoo, että kirkolla on vain vähän vaikutusta maan asioissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä.² Mitä kansalaiset sitten odottavat kirkolta? Mielipiteet jakautuvat melko tasaisesti: 43-44 % haastatelluista katsoo, että kirkon on "tuettava yleistä etiikkaa ja moraalialia" ja "tyydytettävä uskovaisten hengellisiä tarpeita". Toisin sanoen melkein puolet kansasta tukee kirkon roolia hengellisenä tukena ja yhdistäjänä (tätä mieltä ovat olleet 46 % haastatelluista vuonna 2008; 44 % maaliskuussa 2013 ja jopa 50 % heinäkuussa 2012, jolloin Pussy Riot -pro-

* Artikkelini on ilmestynyt alun perin venäjäksi *Pro et Contra* lehden syys-lokuun numerossa 2013 (Том 17, № 5). Tekstin on suomentanut viitankantajannunna Jelena. Suomennos julkaistaan Ortodoksiassa kirjoittajan luvalla.

sessi kulminoitui), ja toinen puoli kansasta mainitsi kirkon roolin omassa hengellisessä elämässään. Noin kolmannes vastaajista katsoi, että kirkon hyväntekeväisyys ja köyhäinapu ovat tärkeitä, samoin kuin kulttuuritraditioiden ylläpito. Näistä ensimmäinen voidaan käsittää eri tavoin, esimerkiksi uskonnollisten velvollisuuksien täyttämisenä, ja toinen liittyy pikemminkin kirkon missioon hengellisenä tukena ja yhdistäjänä.

Näyttää siltä, että kirkon missio on erittäin tärkeä venäläisille. Mutta vain 18 % haastatelluista katsoo, että kirkon on edistettävä poliittista yhteisymmärrystä. Vielä vähemmän (11 %) on niitä, joiden mielestä kirkon ei lainkaan pidä sekaantua politiikkaan ja esiintyä kirkon ulkopuolella. Tämän viimeisen parametrin dynamiikka on erittäin ilmeikäs: vuonna 2008 tätä mieltä oli 15 % kyselyyn osallistuneista, vuonna 2012 heitä oli 13 % ja 11 % vuonna 2013.³

Nämä viimeiset numerot ovat suora osoitus desekularisaatiosta⁴, ts. kirkon aktiivisesta paluusta yhteiskunnan elämään. Nyky-yhteiskunnassa tällainen paluu edellyttää, että sille on kysyntää: pakolla sitä voidaan tyrkyttää vain rajoitetusti, siinä määrin, missä joukkotiedotusvälineet tai vallanpitäjät pystyvät manipuloimaan yhteiskuntaa kollektiivisesti järjestytyneessä mielessä.

Desekularisaation onnistumiseksi sille tarvitaan sekä kysyntää että korkealaatuista tarjontaa, mihin vaaditaan ainakin kaksi ominaisuutta: kirkolla on oltava sekä tehokas koneisto että merkittävä määrä riittävän laadukkaita ruohonjuuritason aktiiveja, ts. ihmisiä, joita Venäjällä on totuttu sanomaan kirkollisiksi. On myönnettävä, ettei kumpikaan näistä ole vielä riittävän korkealaatuista, joten voimme jopa todeta, että kysyntä ylittää tarjonnan.

On kuitenkin paikallaan tehdä pari tarkennusta. Vakituisten työntekijöiden puute on Venäjän kirkossa tunnustettu ongelma, mutta kun 1980-1990-lukujen taitteessa kirkkoon tulleet nuoret saavat lisää ikää, ongelma käy vähemmän dramaattiseksi. Moneen otteeseen on sanottu, että nk. kirkollisten prosenttimäärä on melko merkityksetön (konkreettiset numerot riippuvat laskutavasta), mutta onko tämä tärkeää kirkon roolille yhteiskunnassa? Eihän esimerkiksi poliittisen puolueen vaikutus ole suoraan verrannollinen sen jäsenmäärään, ja puolueen jäseniä on yleensä vähän suhteessa asukaslukuun. Kirkollisten vähäinen määrä merkitsee vain, että pienehkö määrä ihmisiä noudattaa elintapaa, joka on heidän oman näkemyksensä mukaan oikeaa ja kirkollista. Ihmisten enemmistö ei ajattele asiaa sen kummemmin, vaan myöntää, että nimenomaan se elämäntapa on oikea.

Kun arvioimme kirkkoinstituution roolia yhteiskunnassa ja sen konkreettista muotoa Moskovan patriarkaattina, meidän täytyy muodollisten ja määrällisten parametrien lisäksi arvioida myös kansalaisten uskonnollisuutta ja uskonnollisten johtajien vaikutusta heidän käyttäytymiseensä ja kannanottoihinsa.

Uskonnollisuutta arvioitaessa meillä ei ilmeisestikään ole tarpeeksi kyselyihin perustuvaa itsearviointia, vaikka on myönnettävä, ettei itsearviointi voi olla vaikuttamatta tilanteissa, jotka kansan tietoisuudessa kuuluvat uskonnollisesti merkityksellisiin. Niitä ovat esimerkiksi lakiesitys uskovaisten tunteiden loukkaamisesta ja ei-traditionaalista seksuaalisesta käyttäytymisestä. Tässäkin dynamiikka on selvästi Venäjän ortodoksisen kirkon puolella.⁵ On toinen asia, miten se vaikuttaa kirkollisten johtajien auktoriteettiin konkreettisissa kysymyksissä heidän symboliseen auktoriteettiinsa verrattuna. Analysoidessaan 1990-luvun ja 2000-luvun alun kokemuksia Boris Dubin luonnehti venäläistä massojen ortodoksiaa ”keveäksi kuormaksi”: konfessionaalinen identiteetti ei velvoittanut heitä paljoakaan, esimerkiksi noudattamaan kirkon johdon poliittisia, moraalisia tai uskonoppia koskevia teesejä.⁶ Mutta keskiverto-ortodoksin tietynlainen valikoiva suhtautuminen kirkkoon ei suinkaan merkitse, ettei kirkko lainkaan olisi vaikuttanut häneen.

Tätä vaikutusta ei tietenkään aina ole kovinkaan helppoa havaita, sillä suhteet ovat melko kaukaiset. Sen tähden on houkuttelevaa puhua vain ns. kirkollisista ortodokseista kaikkien ortodoksien sijasta – voidaanhan olettaa, että näiden kirkollisten täytyy kuunnella klerikkoja. Kirkollisten määrää on laskettu usein ja eri tavoin, mutta palveluksissa kerran viikossa tai kerran kuukaudessa käyvien määrä tai muut vastaavat parametrit eivät ole mitenkään erityisen tärkeitä. On jo aikaa sitten havaittu, että modernisoituneessa yhteiskunnassa uskonnollisuus on yhä vähenevässä määrin sidoksissa kirkolliseen yhteisöllisyyteen, vaikka ihmiset yleensä edelleen pysyvätkin ”omaan” konfessioonsa orientoituneina.⁷ Me olemme kuitenkin kiinnostuneita nimenomaan Venäjän ortodoksisen kirkon vaikutuksesta, emme uskonnollisen elämän eri muotojen dynamiikasta, mutta nämä kaksi teemaa punoutuvat toisiinsa. Itse asiassa kirkollisuus ja Venäjän kirkon johdon kannanottojen hyväksyminen korreloivat keskenään, mutta tämä korrelaatio ei suinkaan ole tiukasti määritelty. Ja mikäli tarkastelemme 1990-luvun ja 2000-luvun puolivälin dynamiikkaa, havaitsemme, että ideologisten kannanottojen ja kirkollisuuden asteen

korrelaatio on pienentynyt ja se näkyy merkittävänä ainoastaan niissä kysymyksissä, jotka ovat välittömästi yhteydessä uskontoon.⁸ Sen tähden ei kannata tarkastella Venäjän ortodoksisista kirkkoa pelkästään kirkollisten piirissä, ei kanonisesti eikä poliittisesti.

Monet uskonnosta kirjoittavat pitävät ortodoksisen kirkon heikkoutena sitä, että ortodoksien massat noudattavat joitakin riittejä, joita kirkko ei ole vahvistanut, ja joskus heidän mielipiteensä ovat täysin vääräoppisia (he esimerkiksi uskovat reinkarnaatioon tms.)⁹, ikään kuin suurin osa uskovaisista olisi karistanut kaikenlaiset ennakkoluulonsa ja käyttäytyneet kaikessa ainoastaan kirkon hyväksymällä tavalla heti, kun kristinuskosta tuli massojen uskonto. Tämä huomautus koskee myös käsillä olevan artikkelin teemaa: monet kirjoittajat esittävät näitä mielipiteitään ja osoittavat, etteivät he pidä suurta osaa ortodokseista lainkaan ortodokseina ja ikään kuin erottavat heidät Moskovan patriarkan seuraajien joukosta. Se on kuitenkin erittäin omituista käytöstä ei-kirkolliselta kirjoittajalta – onko hänen tehtävänsä päättää, kuka on ketäkin ortodoksisempi? Samalla se johtaa lukijat harhaan kirkon roolin suhteen. Meillä ei esimerkiksi ole perusteita olettaa, että ne, jotka eivät osallistu ehtoolliselle, uskovat enteisiin, eivät tunne evankeliumia ja omaavat muita näiden kaltaisia ”paheita” aina siihen saakka, etteivät edes usko Jumalaan, eivät voisi olla tietyissä asioissa samaa mieltä kuin Venäjän ortodoksisen kirkon johtajat.

Vain teoriassa (ja lisäksi melkoisen yksinkertaistetun teologian mukaan) kirkko on tiukasti uskollinen kanoneille ja muuttumaton kuin kallioli. Todellisuudessa uskovaisten joukko on hyvin pluralistinen ja melko vaihteleva. Kirkkokin väistämättä legitimoit muutoksia eri tavoin – joko julistamalla reformia, turvautumalla ekonomiaan tai yksinkertaisesti pysymällä vaiti. Perestroikan alussa omaksuttu pyrkimys modernisoida yhteiskuntaa vaikutti myös uskovaisiin, eikä Venäjän ortodoksinen kirkko voinut organisaationa olla reagoimatta siihen. Reaktio on kaksijakoinen ja täysin luonnollisesti pysyykin sellaisena – osaksi kirkko vastustaa muutoksia ja osaksi se adaptoituu niihin. Tämä on aiheuttanut useita kirkon sisäisiä konflikteja ja ajan mittaan Venäjän ortodoksisesta kirkosta on tullut yksi yhteiskunnallisen polemiikin tärkeimmistä osanottajista.

Venäjän ortodoksisen kirkon oppositit ovat usein vaatineet kirkkoa pysymään kirkon aitauksen sisäpuolella (mikä on ainakin liberaaleilta täysin käsittämätön vaatimus, eivätkö he kannatakaan sananvapautta?), tai ainakin tunnustamaan, että Venäjän ortodoksinen kirkko on vain yksi

uskonnollisista yhteisöistä. Venäjän ortodoksinen kirkko pitää kuitenkin itseään enemmistön kirkkona ja Venäjän sivilisaation tukijalkana. On täysin ymmärrettävää, että tässä kiistassa on mahdotonta toimia erotuomarina, sillä kiistelijöiden perusolettamukset eroavat toisistaan. On kuitenkin mainittava, että suurin osa Venäjän kansalaisista ei todellakaan pidä Venäjän ortodoksista kirkkoa pelkästään yhtenä monista uskonnollisista yhteisöistä.

Kyse ei ole pelkästään kirkon korkeasta symbolisesta auktoriteetista. Jo se seikka, että papiston jäsenille esitetään alinomaan kaikenlaisia vaatimuksia ja heitä kritisoidaan (etenkin ahneudesta ja muista moraalisisista puutteista), merkitsee, että ihmiset eivät ole välinpitämättömiä kirkon suhteen: se ei ole heille vieras elementti. Niinpä Venäjällä voidaan esittää moraalisia vaatimuksia esimerkiksi kirjailijoille ja muille auktoriteeteille, mutta kukaan ei lainkaan välitä esimerkiksi ammattijärjestöjen johtajien moraalista. Evankelisen köyhyyden ideaali, johon niin ahkerasti vedotaan, kun kritisoidaan Venäjän ortodoksista kirkkoa, on merkityksellinen ainoastaan, jos kritikko seisoo samalla kristillisellä maaperällä – edes silloin, kun kritiikkinsä esittää. Ja kaikki ovat varmastikin kuulleet, kuinka ihmiset, jotka eivät kuulu Venäjän ortodoksiseen kirkkoon, ovat syyttäneet pappeja homoseksuaalisuudesta, vaikka heillä ei olekaan ollut mitään homoseksuaalisuutta vastaan sinänsä.

Papistoa ja Venäjän ortodoksista kirkkoa vastaan esitetty kritiikki jää yleensä tasolle, jota voidaan verrata kelvottoman opettajan takia pahastuneen lapsen moitteiksi: ”hän ei ole vilpitön ja rakastaa rahaa ja joskus ja yleensäkin...” Kreikassa, jossa kirkko on todella mahtava instituutio, papistoa ei syytetä pelkästään rikkaudesta, vaan konkreettisemmin haluttomuudesta maksaa veroja talouskriisin aikaan, vaikka Kreikan kirkko itse asiassa ruokkii tuhansia köyhiä¹⁰ (ja maittavasti, voin todistaa oman kokemukseni perusteella). Me emme ole vielä yltäneet noin aikuismaiseen kritiikkiin.¹¹ Toisin sanoen uskonnon paluu 1990-luvulla antoi Venäjän ortodoksiselle kirkolle aivan erityisen statuksen venäläisten tietoisuudessa, eivätkä viimeisten kahdenkymmenen vuoden muutokset ole horjuttaneet sitä, vaikka se ei olekaan mitenkään konkretisoitunut poliittisessa mielessä.

Millä eväin Venäjän ortodoksinen kirkko kohtasi joulukuun 2011

Sallikaa minun lisätä Svetlana Solodovnikin artikkeliin¹² vain muutamia näkökohtia, jotka saattavat olla tärkeitä tarkasteltaessa joulukuussa 2011 alkaneita muutoksia. Enemmistö venäläisistä, etenkin opposition kannattajista, pitää Venäjän ortodoksisia kirkkoa valtion jatkeena. Vastaavasti he pitävät kaikkia mahdollisia muutoksia klerikalisaationa ja kirkon menestyksenä. Silti on tunnustettava, että Venäjän nykyisessä autoritaarisessa poliittisessa hallinnossa patriarkan ja koko hänen johtamansa organisaation painoarvo on paljon pienempi kuin valtakoneiston todellisilla jäsenillä. Sen huomaa erityisen selvästi, jos verrataan tilannetta muihin ortodoksiin maihin. Venäjän kirkon omaisuuden yksityistämistä ei voida mitenkään verrata esimerkiksi suunnitelmiin, joiden takia Athoksen Vatopedin luostarin igumeni Efraim joutui vankilaan (hänet tunnetaan Venäjällä erityisesti siitä, että hän toi Jumalansynnyttäjän vyön Venäjälle).¹³ Venäjän uskonnollisen elämän monopolisaatio on melko minimaalinen, jos sitä verrataan esimerkiksi Moldovan tilanteeseen: islamilainen organisaatio sallittiin Moldovassa vasta vuonna 2011.¹⁴

Kaikki muutokset, mm. ortodoksisen kirkon pääsy asevoimiin ja kouluun, ovat osa valtion politiikkaa: näissä tapauksissa valtio on tullut vastaan ja hyväksynyt Venäjän ortodoksisen kirkon vuosikausia elättelemät toiveet, mutta monissa muissa tapauksissa valtio ei ole ollut yhtä myönteinen. Venäjän ortodoksisen kirkon oikeudet ovat monessa suhteessa sidoksissa yksittäisten virkamiesten mieltymyksiin. Se näkyy esimerkiksi federaation tasolla: jostakin syystä Venäjän sisäasiainministeriö on erityisen kiinnostunut käsittelemään puhtaasti uskonnollisia asioita (sen onnistui esimerkiksi esittää, että edellä mainittu igumeni Efraimin pidätys oli ihmisoikeusrikkomus). Sama pätee paikallisellakin tasolla, jossa yksi virkamies lähettää hakemaan siunausta piispalta, mikä ei toiselle tulisi mieleenkään. Tässä suhteessa meillä ei kuitenkaan ole riittävästi tietoja vertailuja varten.

Venäjän ortodoksinen kirkko ei lainkaan muistuta muinaista kommunistisen puolueen keskuskomitean ideologista osastoa, kahdestakin syystä. Ensinnäkin ideologisen osaston tehtävät kuuluvat nykyhallinnossa aivan toisille ihmisille, jotka voivat korkeintaan käyttää kirkon varoja tai mahdollisesti ”ulkoistaa” jotakin tietyille ortodoksisille ryhmille. Toiseksi

Venäjän ortodoksinen kirkko on kaikesta huolimatta aivan liian pluralistinen, suhteellisen kaoottinen ja yksinkertaisesti liian iso organisaatio, mikä johdosta sitä on vaikea pitää tehokkaana ja ennen kaikkea tehokkaasti kontrolloituna valtakoneiston osana. Neuvostovaltakin pystyi kontrolloimaan Venäjän ortodoksista kirkkoa vain pinnallisesti, nykyhallinnosta nyt puhumattakaan. Vallanpitäjien yritykset ohjata kirkkoa ovat jo osoittautuneet täysin tehottomiksi muissa maissa: Bulgariassa vallanpitäjät yrittivät 1990-luvulla väkivalloin puhdistaa kirkon neuvostovallan jäänteistä, mutta tämä yritys epäonnistui surkeasti¹⁵, ja Ukrainassa Janukovyč yritti tehdä hänelle alun alkaen lojaalista Moskovan patriarkaatin alaisesta Ukrainan ortodoksisesta kirkosta oman käsikassaransa oppositiota vastaan.¹⁶ Tuntuu siltä, että Venäjän nykyiset vallanpitäjät ymmärtävät, että heidän mahdollisuutensa tällä saralla ovat rajoitetut (ja toivottavasti nekin, jotka tahtoisivat ulkoapäin uudistaa Venäjän ortodoksista kirkkoa liberaalimassa hengessä, käsittävät sen).

Venäjän ortodoksisella kirkolla on oma ideologinen projektinsa, jota voidaan lyhyesti kutsua venäläisen sivilisaation nationalismiksi.¹⁷ Yhtäältä Venäjän ortodoksisen kirkon johtajat ja näkyvimmat edustajat kuvaavat venäläistä nationalismia etnokulttuuriseksi, jossa kulttuuri määräytyy otaksutun uskonnollisen orientaation mukaisesti, ja toisaalta tämä nationalismi on luonteeltaan selkeän messiaanista: ortodoksinen sivilisaatio esitetään läntisen sekulaarisen sivilisaation vastakohtana. Eikä ortodoksisen sivilisaation keskipisteenä ole Konstantinopoli eikä Jerusalem, vaan Moskova: Venäjän ortodoksinen kirkko, joka on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen pitänyt itseään imperiumin mittakaavassa viimeisenä aktiivisesti toimivana instituutiona, tavoittelee itselleen johtavaa roolia Venäjän globaalissa missiossa: Venäjän on toimittava sekulaarisen liberalismiin vastavoimana. Venäjän sisällä ortodoksinen kirkko kuitenkin esiintyy enemmistön kirkkona ja traditionaalisten uskontojen yhteisön johtajana, ja kutsuu tätä yhteisöä tukemaan globaalia missiotaan. Ja koska läntinen sivilisaatio on sekä modernisoiva että modernisoituva, modernisaation vastustaminen aina yhteiskunnan demodernisaatioon saakka on yksi Venäjän ortodoksisen kirkon ideologian peruseräpäätteistä.

On hyvin kuvaavaa, miten Venäjän ortodoksinen kirkko tavoittelee itselleen johtavaa roolia nykyortodoksiassa: yhtäältä se esittää nykyaikaisen ”demokraattisen” argumentin jäsenmäärästään (80 % maailman ortodokseista kuuluu Venäjän ortodoksiseen kirkkoon), ja toisaalta se sanoo,

että kun Moskovan patriarkaatti perustettiin, sille ikään kuin luovutettiin viiden patriarkaatin pentarkiassa Rooman istuin, joka oli jäänyt tyhjäksi skisman tähden – ts., jos etenemme ajatuksessa loppuun saakka, Moskova voisi vaatia itselleen Rooman primaattia. Ja lopputuloksena on tämä: ”Me olemme todellakin hengellinen tuki ja sen sivilisaation perusta, joka voi puhua tasavertaisena maailman kanssa.”¹⁸

Venäjän ortodoksisen kirkon nationalismilla on paljon seurauksia. Vladimir Jelenski on esimerkiksi muistuttanut patriarkka Kirillin retorisisista sanaleikeistä etnofyletismien suhteen¹⁹ hänen yrittäessään estää Ukrainan ortodoksisen kirkon autokefaliaa. Ukrainan säilyminen Moskovan patriarkaatin osana on todella kriittinen kysymys, ei vain suhteessa Ukrainan ortodoksisen kirkon kokoon, sillä autokefalia merkitsisi myös sitä, että Ukrainan ortodoksit yhdistyisivät, mikä puolestaan tekisi Ukrainan ortodoksisesta kirkosta melkein samankokoisen kuin Venäjän ortodoksinen kirkko. Tärkeää on myös itse periaate: ilman Ukrainaa Venäjän ortodoksisesta kirkosta tulee ”pelkkä” kansallinen kirkko diasporineen (eikä Valko-Venäjä saa tätä vaikutelmaa muutettua).

Tässä Venäjän ortodoksisella kirkolla on vakava haaste. Ortodoksia ei ole mitenkään yksiselitteisesti Venäjän puolella ja länttä vastaan. Näin voisi kuvitella, jos tarkastelisimme esimerkiksi Moldovaa²⁰ tai Valko-Venäjää²¹, mutta jo Ukrainassa kuva on aivan toinen: jopa Moskovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksinen kirkko muista ortodoksisista jurisdiktioista puhumattakaan kannattaa integraatiota Euroopan unionin kanssa ja vastustaa Janukovytsin suhteellisen maltillista kielireformia.²² Tässä saattaa tietenkin piillä se vaara, että Venäjälle ”tuodaan” länsimielisiä näkemyksiä. Mutta mikä tärkeintä, Ukrainan autokefalia, ja sen aiheuttama Venäjän ortodoksisen kirkon statuksen kriisi, on vain ajan kysymys. Ja tästä kriisistä saattaa tulla tärkeä katalysaattori Venäjän ortodoksisen kirkon sisäisessä modernisaatiossa.

On hyvin merkittävää, että Venäjän ortodoksisen kirkon nationalismi on melkein poikkeuksetta ideologinen ilmiö poliittisen sijasta. Kreikan ortodoksiselle kirkolle suhteet äärioikeistolaisen Kultaisen aamunkoiton kanssa ovat suuri ongelma²³, ja Bulgarian kirkko on menestyksellisesti voittanut nationalistisen politiikan aiheuttaman kiusauksen ja sanoutunut irti ATAKA-puolueesta²⁴, mutta Venäjän ortodoksinen kirkko ei yksinkertaisesti ole joutunut kohtaamaan tällaisia kiusauksia: ortodoksiset nationalistiset ryhmät ovat verrattain heikkoja ja ne ovat kaiken lisäksi

kallellaan kirkon sisäiseen fundamentalistiseen oppositioon päin.²⁵ Ole-massaolevilla patriarkkaa kannattavilla ortodoksis-nationalistisilla orga-nisaatioilla, kuten esimerkiksi Narodnyj soborilla, on liian vähän vaiku-tusvaltaa. Vuonna 2007 yritettiin tukea Russkaja doktrina -projektia, jota ultraoikeistolainen Velikaja Rossiya piti ideologisen perustanaan, mutta se unohtui piankin. Maneesiaukiolla vuonna 2010 sattuneiden mellakoi-den jälkeen kontaktit äärioikeistolaisiin jäivät hetkellisiksi. Nyt voimme vain odottaa, koituuko jokin äskettäin elvytetyn Rodina (Isänmaa) -puolu-teen kaltainen projekti samanlaiseksi kiusaukseksi: Venäjän ortodoksisen kirkon johdolle on kuitenkin luonnollisempaa olla tekemisissä jonkun val-lanpitäjien piireihin kuuluvaksi katsotun kanssa.

Kokonaisuutena nimenomaan tämä taipumus vedota pikemminkin vallanpitäjiin kuin yhteiskuntaan on yksi Venäjän ortodoksisen kirkon yleisesti tunnetuista heikkouksista. Täytyy otaksua, että kirkolliset hierar-kit ovat itsekin perillä siitä, ja siksi nykyään kirkko puhuu yhä useammin nimenomaan yhteiskunnalle, vaikka kussakin konkreettisesti tapaukses-sa on tietenkin kätevämpää sopia asioista suoraan virkamiesten kanssa. Nimenomaan nämä kirkon yhteiskunnalle suuntaamat puheet, jotka on laadittu kirkon ulkopuoliselle yleisölle vähemmän tunnetulla kielellä ja joita Venäjän ortodoksiselle kirkolle myötämieliset joukkotiedotusväli-neet välittävät, aiheuttavat monille tunteen siitä, että Venäjän ortodoksi-nen kirkko on jotenkin aggressiivinen.

On kuitenkin ymmärrettävä, että Venäjän ortodoksisen kirkon edus-tajat pitävät itseään pikemminkin hyökkäyksen kohteena, jonka on puo-lustauduttava, tai jopa vainottuna vähemmistönä. Vainoojat ovat tietenkin liberaaleja sekularisteja. Se on täydellisesti sopusoinnussa globaalin kä-sityksen kanssa, jonka mukaan ortodoksinen sivilisaatio taistelee lännen hengellistä aggressiota vastaan. Venäjän ortodoksisen kirkon viralliset johtajat eivät yleensä turvaudu suoraan eskatologiseen retoriikkaan, jota vilah-telee kirkon sisäisen fundamentalistisen opposition kommentoissa, mutta eskatologinen intensiteetti on kuitenkin selkeästi havaittavissa. Seu-raavassa on esimerkki patriarkka Kirilliltä, joka yleensä muotoilee sanot-tavansa varovaisesti:

Viime aikoina me olemme kohdanneet suunnattomia koettelemuksia, kun useissa maissa on tehty valintoja synnin hyväksi ja vahvistettu lakeja synnin puolesta, kun taas ne, jotka toimivat omantuntonsa mukaan ja vastus-

tavat näitä vähemmistön kannattamia lakeja, joutuvat vainotuiksi. Tämä on erittäin vaarallinen apokalyptinen oire ja meidän on tehtävä kaikkemme, jottei valtio Pyhällä Venäjällä milloinkaan vahvistaisi syntiä lakien avulla, sillä se merkitsee, että kansa astuu itsetuhon tielle.²⁶

Meidän on ymmärrettävä, että ihmiset, joiden yhteiskunnalliset ja poliittiset näkökannat perustuvat uskontoon, ajattelevat eri tavoin kuin ne, joiden näkökannat perustuvat sekulaariin ajattelutapaan. Tässä kohdin kannattaa esittää analogia Serbian kärsimyksestä: ortodoksisten serbien mielestä Kosovon taistelu ei ollut sankariteko eikä kansallinen tragedia, vaan osoitus siitä, että kansa seurasi Kristusta.²⁷ Aivan samanlaista minäkuva ei Venäjän ortodoksisella kirkolla tietenkään ole, sillä maiden historialliset kokemukset eroavat toisistaan, mutta yhdennäköisyys on silmiinpistävää.

Ja nämä ihmiset astuvat uskontojen markkinoille täysin *public religion*-teorian mukaisesti.²⁸ Tässä ei ole kysymys julkisuudesta: kirkko on aina toiminut julkisesti. *Public religion* muistuttaa pikemminkin yhtiötä, joka *went public*, ts. muuttui kompaktista osakkaiden omistamasta yhtiöstä julkiseksi osakeyhtiöksi, joka ei ole kiinnostunut pelkästään asiakkaistaan, vaan myös vähemmistöosakkaistaan ja rahoitusmarkkinoiden hienouksista. Se pakottaa kirkon aloittamaan neuvottelut vähemmistöjen kanssa ja kilpailemaan tasavertaisemmin muiden uskonnollisten ryhmien kanssa, mikä vauhdittaa kirkon uudistumisprosessia. Näissä olosuhteissa Venäjän ortodoksisen kirkon johtajiksi on valittu erittäin konservatiivisia henkilöitä, joista suurin osa on tullut ortodoksiseen kirkkoon neuvostoajan jälkeen restauraatiosta innoittuneina ja menneisyyteen vedoten. Ei siis olekaan mikään ihme, että Venäjän ortodoksisen kirkon on ollut vaikea sopeutua sekä dynaamiselle 1990-luvulle että Putinin pysähtyneisyyden vaivaamalle, mutta korostetun maalliselle 2000-luvulle.

Edellä kuvatun doktriininsa mukaisesti Venäjän ortodoksinen kirkko vastustaa modernisaatioprosessia sekä kansallisella että globaalilla tasolla. Kirkko joutuu kuitenkin esiintymään jo suhteellisen modernisoituneessa ympäristössä, jossa restauraation kieltä voidaan käyttää ainoastaan ns. kirkollisten verrattain pienessä piirissä. Saavuttaakseen jotakin Venäjän ortodoksinen kirkko käyttää aktiivisemmin käsitteitä, jotka ovat perimiltään kristillisen oikeauskoisuuden perusteiden vastaisia: jonkin paikallisen kirkon jäsenmäärään (ks. yllä) vetoaminen ei mitenkään vastaa

ekkleesiologian peruseriaatteita. Venäjän ortodoksisen kirkon laatima, hyvin tehokas ”traditionaalisten uskontojen” doktriini on auttanut sitä hyvin paljon, mutta samalla tämä doktriini selkeästi heikentää ortodoksisen uskon eksklusiivista totuutta. Kirkko ei suoraan tuomitse jumalanpilkkua, vaan vaatii valtiota suojelemaan ”uskovaisten tunteita”, ei pelkästään ortodoksien, vaan muidenkin. Lisäksi Venäjän ortodoksinen kirkko on laatimassa omaa ihmisoikeusdoktriiniaan jne. Kamppaillessaan modernisaatiota vastaan Venäjän ortodoksinen kirkko modernisoituu itse vähitellen sisältäpäin, ainakin diskurssin tasolla.²⁹

Venäjän ortodoksinen kirkko joulukuussa 2011 alkaneessa poliittisessä prosessissa

Vuonna 2011 joulukuun 4. päivänä järjestettyjen vaalien jälkeinen protesti oli järjestetty Medvedevin presidenttikauden toisella puoliskolla liberaalisaatiopyrkimysten tueksi, ja samat tahot pyrkivät aktivoimaan Venäjän ortodoksista kirkkoa. Liberalisaatio Medvedevin tyyliin ei näköjään pyrkinyt vahvistamaan demokraattisia instituutioita, vaan laajentamaan feedback-mekanismia johtavan kerroksen ja sen ohjaaman yhteiskunnan välillä, sillä nämä mekanismit olivat käytännöllisesti katsoen hajonneet Putinin toisella presidenttikaudella. Tässä mielessä Venäjän ortodoksinen kirkko oli vallanpitäjille täysin luonnollinen kumppani, sillä se on lojaali ja sillä on laajalti tukijoita eri kansalaisryhmissä, vaikkakaan heidän tukensa ei välttämättä ole mitenkään erityisen voimakasta. Subjektiivisilla tekijöillä oli niilläkin oma osansa, kuten sillä, että Medvedev on selkeästi lähempänä kirkkoa kuin Putin ja, mikä tärkeintä, että patriarkka Kirill on paljon valmiimpi tukemaan kirkon aktiivista ja jopa aggressiivista osallistumista yhteiskunnan elämään kuin hänen edeltäjänsä.

Tuntuu kuitenkin siltä, että julkisen hallinnon uudistamistarve on tärkeämpi tekijä kuin johtavien henkilöiden ominaisuudet. Eivätkä liberaalisointitrendi ja Venäjän ortodoksisen kirkon vahvistuva tuki ole itse asiassa keskenään ristiriitaisia: lähin vertailukohta löytyy varmaankin perestroikan ajalta. On myös muistettava, että Serbiassa vallanpitäjien ja Serbian ortodoksisen kirkon lähentyminen alkoi kaikkein liberaaleimman johtajan Zoran Džindžitšen kaudella.³⁰ Jos suhteita ja feedbackia laajennetaan siinä tarkoituksessa, että voitaisiin vakauttaa ei-ideologinen au-

toritaarinen hallintojärjestelmä, edellytyksenä on, että niitä laajennetaan kaikilla ideologisilla sektoreilla.

Medvedevin aikaan Venäjän ortodoksinen kirkko teki suuren läpimurron: tuolla kaudella legitimoitiin prosessi, jolla kirkolle palautettiin hyvin paljon sille aiemmin kuulunutta omaisuutta. Traditionaalisten uskontojen käsite siirtyi retoriikasta oikeudeksi, Venäjän ortodoksisen kirkon puolustaminen kritiikkiä vastaan muuttui rutiininomaiseksi jne. Venäjän ortodoksisen kirkon edustajat alkoivat toimia julkisuudessa paljon entistä aktiivisemmin, mikä ei tietenkään ole pelkästään heidän omaa ansiotaan, vaan myös tiedotusvälineiden. Venäjän ortodoksisen kirkon vastustajien aktiivisuus kasvoi vastaavasti: vielä vuonna 2011 järjestettiin mitä erilaisimpia protesteja, mm. kirkkojen rakentamista vastaan.³¹ Tämä on tärkeää pitää mielessä, sillä myöhemmät tapahtumat ovat jättäneet edeltäneet varjoonsa ja monille on jäänyt käsitys, että kirkon ja yhteiskunnan suhteiden kärjistyminen on pelkästään poliittisen kärjistyneisyyden sivutuote.

Joulukuussa 2011 patriarkka Kirill ei kauaa epäröinyt, vaan valitsi vallanpitäjien puolen, mikä ei olekaan yllättävää, kun otamme huomioon hänen ei-liberaalit mielipiteensä. On kuitenkin paljon tärkeämpää, että vallanpitäjätkin omaksuivat asenteen, jonka mukaan Venäjän ortodoksinen kirkko tukee heitä, eikä tämä politiikka muuttunut Putinin palattua presidentiksi. Tämän politiikan ydinajatus kuitenkin muuttui huomattavasti (luultavasti jo ennen presidentinvaaleja, mutta se ei ole niin tärkeää). Aikaisemmin hallitseva ryhmä pysyi periaatteessa kaukana ideologioista ja omaksui teknisten yksinvaltioiden roolin pitäen tasavertaisesti huolta kaikista venäläisistä. Ryhmän ei tarvinnut mobilisoida kannattajiaan: se luotti administratiivisten resurssien ja painostuksen tehoon. Mutta nyt, kun vallanpitäjille on ilmaantunut verrattain laaja oppositio, johtoryhmä on katsonut välttämättömäksi vahvistaa omaa asemaansa (mitä luultavimmin sen pelko valtansa horjumisesta on ennenaikainen, mutta sitä ei kuitenkaan voi täysin kieltää). Johto pystyy lujittamaan asemaansa kahdella tavalla – joko lisäämällä repressiota tai mobilisoimalla kannattajiaan. Toistaiseksi vallanpitäjät ovat turvautuneet näiden kahden keinon yhdistelmään, mutta antavat etusijan jälkimmäiselle.

Poliittinen mobilisaatio ei saa olla liian negatiivista (esimerkiksi ns. ”Yhdysvaltain ulkoministeriön agentteja” vastaan jne.), mutta ei-ideologisen hallinnon on hankalaa järjestää positiivistakin mobilisaatiota. Siksi

vallanpitäjät ovat valinneet tietynkaltaisen fragmentaarisen konservatismiin ja ryhtyneet puolustamaan "traditionaalisia arvoja", nimenomaan sellaisia, joita suurin osa kansasta jo vanhastaan kannattaa ja joita suurin osa oppositiosta ei hyväksy. Mikä voisi olla tässä suhteessa parempaa kuin homofobia?³² Maahanmuuttajien vastustuskin sopii kyllä mukaan. Ja Venäjän ortodoksisen kirkon suurta auktoriteettia ja traditionaalisuutta voidaan käyttää hyväksi tässä mielessä. Tällä tavoin Venäjän ortodoksisesta kirkosta ja sen ideoita suojellaan opposition hyökkäyksiä vastaan ja kirkko on samalla vallanpitäjien liittolainen heidän mobilisoidessaan poliittisia tukijoitaan.

Tämä tietenkin edellyttää, että Venäjän ortodoksisen kirkon yhteiskunnallinen vaikutusvalta ja varmaan painoarvokin kasvavat, mikä ei miellytä presidenttiä, joka on aina pyrkinyt estämään vähääkään itsenäisempien toimijoiden vaikutusvallan lisääntymistä. Mutta koska siitä on akuutisti tullut poliittisesti välttämätöntä, se on tällä kertaa sallittava. Ja Venäjän ortodoksinen kirkko tietenkin pyrkii saamaan kaiken irti sille suotuisista poliittisista konjunktoureista, jotka eivät ehkä kestä kovinkaan kauaa. Tänä ajanjaksona kirkon on vallattava itselleen mahdollisimman paljon sillanpääasemia mitä erilaisimmilla aloilla. Esimerkiksi laki, joka kriminalisoi uskovaisten tunteiden loukkaamisen, on saavutus, joka varmaankin säilyy, vaikka Venäjän ortodoksiselle kirkolle suotuisat konjunktuurit saattaisivatkin vaihtua toisiin.

Pussy Riot ja kaikki siihen joko suoraan tai välillisesti liittyvä kärjivät Venäjän ortodoksisen kirkon ja varmaan useimpien liberaalien ja vasemmistolaisten suhteita, mikä varmastikin jättää omat jälkensä. Mutta mikäli tarkastelemme mielipidemittauksia, havaitsemme, että Venäjän ortodoksinen kirkko selvisi siitä itse asiassa voittajana ja sai paljon kannatusta. On hyvin mielenkiintoista tutkia, miten venäläiset ovat vastanneet, kun heiltä on kysytty, pitäisikö ortodokseilla olla joitakin etuoikeuksia muihin verrattuina. Myöntävät vastaukset olivat huipussaan vuodesta 1997 aina 2000-luvun alkuun saakka, jolloin tästä teemasta keskusteltiin kiihaasti, mutta sen jälkeen tämän idean kannatus on vähentynyt huomattavasti. Vuosina 2012-2013 kannatus kasvoi jälleen: tammikuussa 2012 sitä kannatti 21 % (kuten aikaisemminkin), mutta maaliskuussa 2013 kannatus oli noussut jo 25 %:iin.³³ Melkein puolet kansalaisista on sitä mieltä, että "yhteiskunta voi löytää voimia maan hengelliseksi elpymiseksi vain kääntymällä uskonnon ja kirkon puoleen". Aikaisemmin tätä mieltä oli

vajaa kolmannes kansasta. Lisäksi 58 % (aiemmin alle 40 %) oli sitä mieltä, että Venäjän ortodoksisen kirkon on pelastettava maa niin kuin aikaisempinakin kriisikausina.³⁴ On siis otaksuttavissa, että juuri tämä on näkyvä osa menestyksellistä konservatiivista kampanjaa, jonka vallanpitäjät ovat käynnistäneet Venäjän ortodoksisen kirkon tuella. Monet kansalaiset tajuvat oikein hyvin, että kyse on poliittisesta kampanjasta eikä pelkästään moraalista: homovastaisen lain hyväksymistä perusteltiin teini-ikäisten alhaisella moraalilla (56 % vastaajista), sekä lännen turmelevan vaikutuksen vastustamisella uskonnollisten kieltojen avulla (46 %).³⁵ Eri ihmiset suhtautuvat poliittiseen mobilisaatioon tietenkin eri tavoin, mikä lisää heidän arvioidensa polarisaatiota, mutta kokonaisuutena ottaen Venäjän ortodoksisen kirkon kannatus kasvaa.³⁶ Kansalaisten mielipiteet patriarkka Kirillistä toisaalta polarisoituivat ja heidän arvionsa hieman aleni, mutta VTsIOMin kyselyssä 36 % kuitenkin piti häntä yhden uskonnollisen organisaation johtajana ja 48 % ”hengellisenä johtajana ja kansan moraalisena opettajana”.³⁷

Mikäli tarkastelemme ”hengellisen johtajan” opponentteja, olisi mielenkiintoista tarkastella Venäjän ortodoksisen kirkon politiikkaa vastaan esitettyjen protestien sisäistä rakennetta, mutta siihen ei vielä ole riittävästi aineistoa saatavilla. Osittain nämä protestit johtuvat kirkon johtajien tekemästä poliittisesta valinnasta ja lisäksi kirkon aggressiivisesta asenteesta Pussy Riot -tapauksen suhteen (mikä oli erittäin tärkeä Venäjän ortodoksille kirkolle konfessionaalisen käsittekokonaisuuden turvaamisen kannalta oikeudellisissa asioissa). Mutta emme myöskään saa unohtaa sitä, että protestit Venäjän ortodoksista kirkkoa vastaan alkoivat laajeta jo ennen vuoden 2011 joulukuuta. Olisi myös mielenkiintoista tarkastella, missä määrin opposition propagandakoneisto ruokki protesteja: Venäjän ortodoksisen kirkon valitukset kirkonvastaisesta kampanjasta olivat ilmeisen liioiteltuja, mutta tällainen kampanja todellakin järjestettiin. Esimerkiksi patriarkan rannekellosta aiheutunut kohu aktualisoitiin täysin keinotekoisesti.

Kellon aiheuttama kohu oli monella tapaa hyvin kuvaava. Mainitsen niistä vain kaksi. Ensinnäkin sillä liitettiin Venäjän ortodoksinen kirkko täysin tietoisesti ”varkaiden ja roistojen puolueeseen”, mikä on itsessään paremminkin populistinen keino, sillä korruptio ei ilmeisestikään ole vallanpitäjien liberaalien kriitikoiden parissa kaikkein ärsyttävien tekijä. Toiseksi siinä vedottiin evankelisen köyhyyden ideaaliin, mikä on traditionaalinen, ellemme sanoisi ikivanha, metodi kritisoida kirkon johtajia. Mutta

tämä metodi ei ole sopusoinnussa liberaalin opposition tavanomaisen arvojärjestelmän kanssa. Se on myös osoittanut olevansa tehoton: mikäli sillä olisi tehoa, kirkko olisi kadottanut kaiken auktoriteettinsa jo tuhat vuotta sitten. Niin tai näin, pyrkiessään selittämään, miksi Venäjän ortodoksisen kirkon johtajiin kohdistettu kritiikki on yltynyt, vain 16 % kansalaisista viittaa siihen, että he eivät noudata evankelisen köyhyyden ihannetta, ja 51 % vastaajista pitää syynä poliittisia ja ideologisia erimielisyyksiä.³⁸

Toistaiseksi liberaali oppositio vastustaa Venäjän ortodoksista kirkkoa typerästi ja tehottomasti. Osittain tämä varmasti selittyy sillä, että osa nykyoppositiosta pyrkii tervehdyttämään Venäjän ortodoksista kirkkoa tavalla tai toisella (ja monet tuntevat olevansa itsekin ”kirkon aitauksen sisäpuolella”). Toiset pyrkivät heikentämään kirkkoa, olipa se millainen tahansa. Vielä ei ole mahdollista arvioida näiden kahden virtauksen keskinäisiä suhteita opposition liberaalin osan sisällä.

Opposition aktiivisuus aiheuttaa myös sen, että Venäjän ortodoksisen kirkon edustajat esiintyvät aktiivisemmin ei-liberaalissa hengessä pyrkiessään estämään kirkkoa joutumasta poliittisen vastakkainasettelun keskelle. Mitä enemmän tällaista vastakkainasettelua syntyy, sitä hankalamaksi käy kirkon sisäisen maailmankatsomuksellisen pluralismin asema. Kyse ei ole yksittäisille papiston jäsenille asetetuista sanktioista, vaan siitä, että Venäjän ortodoksisen kirkon johto orientoituu yhä enenevässä määrin ortodoksien konservatiivisen ja ei-liberaalin enemmistön suuntaan, sekä kirkollisten että kaikkien muidenkin, minkä johdosta ortodoksisen kirkon sisäiset oppositioryhmät, etenkin kirkolliset liberaalit, marginalisoituvat.

Vastakkaisella ryhmällä – ortodoksisilla fundamentalisteilla – ei kuitenkaan ole aihetta iloon heilläkään. Heistä tuli kuuluisia kymmenen tai kaksikymmentä vuotta sitten, kun he ryhtyivät kampanjoimaan kansalaisten verotunnisteita, viivakoodeja ja uusia henkilökortteja vastaan ja tahtoivat kanonisoida Iivana Julman ja Rasputinin. Tällaiset ääritapaukset eivät todellakaan ole tarpeen Venäjän ortodoksiselle kirkolle, joka pyrkii laajentamaan kirkon nauttimaa tukea ja vahvistamaan sen vaikutusvaltaa yhteiskunnassa. Ja kaikkein vähiten he ovat tarpeen vallanpitäjille, jotka mieluiten välttävät kaikenlaisia äärimmäisyyksiä. Dimitri (Enteo) Tsorionovin³⁹ ryhmän kaltaisten ryhmittymien aktivismi ei ole kovinkaan merkittävä episodi. Ensinnäkin tällaisia ryhmiä on aina ollut olemassa: aikaisemmin niiden suhdetoiminta oli paljon alkeellisempaa ja toiseksi Venäjän ortodoksisen kirkon sisällä ne ovat merkityksettömiä – merkityk-

sellisiä ovat vain ne massat, jotka kannattavat fundamentalistisia staretseja, pappeja ja aktivisteja. Tämän sisäisen opposition hillitseminen on yhä edelleen yksi kirkon johtajien tärkeimmistä tehtävistä, minkä ratkaisemiseksi tarvitaan esimerkiksi tiettyjä retorisia myönnytyksiä fundamentalistien suuntaan. Nämä myönnytykset puolestaan sekoittavat jo muutoinkin monimutkaista taktiikkaa, johon Venäjän ortodoksinen kirkko tukeutuu pyrkiessään rakentamaan itselleen kansan konservatiivista enemmistöä miellyttävää konservatiivista julkisivua.

Tässä kohdin on tärkeä mainita yksi tärkeä seikka, joka monista saattaa tuntua banaalilta: kirkollinen konservatismi ja fundamentalismi ovat kaksi täysin eri asiaa. Konservatismi hylkii olemassaolevia asenteita ja käytäntöjä ja pyrkii lähentämään niitä ideaaliin, mutta tarkkailee aina enemmistön mielipiteitä, jottei tuhoaisi olemassaolevia rakenteita (mm. kirkollisia), ja pyrkii korjaamaan niitä tarvittavaan suuntaan. Fundamentalismi puolestaan ei tarkoita, että sen kannattajat kannattaisivat perimmäisiä uskonnollisia arvoja tai paluuta uskonnon alkulähteille – fundamentalismi on aina kokoelma ideoita ja metodeja, joiden tavoitteena on todellinen ja totaalinen vallankumous ja perimmäisenä tarkoituksena yhteiskunnan demodernisaatio. Fundamentalistit pyrkivät rakentamaan uuden kaupungin kukkulalle (retorisesti sanoen palaamaan sinne).⁴⁰ Hyvä esimerkki venäläisestä fundamentalismista on islamilainen salafismi. Venäjän ortodoksisessa kirkossakin on aitoa fundamentalismia⁴¹, mutta nykyään ei enää ole samanlaista organisoitua liikettä kuin 2000-luvun alussa. Tämä on ehkä tulosta siitä, että kirkko on aktivoinut konservatiivista politiikkaansa vuosituhannen vaihteen jälkeen.

Koska konservatiivinen politiikka rakentuu aina yhteiskunnan kulloisenkin todellisuuden perustalle, kirkollisen konservatismiin tulevaisuus riippuu siitä, miten venäläinen yhteiskunta kehittyy. Vastaavasti Venäjän ortodoksinen kirkko pysyy konservatiivisena, mutta voi ajan myötä muuttua paljonkin. Kirkko saattaa jopa jakautua osiin, jollei se pysty sopeutumaan yhteiskunnassa tapahtuviin äkillisiin muutoksiin.⁴² Mutta mikäli lähdemme siitä, että venäläinen yhteiskunta tuskin kokee radikaaleja muutoksia lähivuosina, voimme otaksua, että nykyinen suuntaus Venäjän ortodoksisen kirkon ja yhteiskunnan välillä jatkuu edelleen, eli yhtäältä yhteiskuntaan vakiintuu tietynlainen konservatiivinen enemmistö, ja samalla Venäjän kirkkoon on jo vakiintunut hyvin samankaltainen konservatiivinen enemmistö. Venäjän ortodoksinen kirkko ei itse asiassa

ole vieläkään pystynyt kunnolla ylittämään kuilua, joka erottaa sen kansan enemmistöstä. Tämän kuilun syynä on kirkon arkaaisuus, sen arkaainen kieli, rakenne ja jokapäiväinen elämä. Poliittisen elämän aktivointi ja patriarkka Kirillin tietoinen politiikka, joka suuntautuu sekä kirkollisiin että ns. myötätuntoisiin, auttaa kirkkoa pienentämään tätä kuilua, ellei nyt koko yhteiskunnan suhteen niin ainakin sen konservatiivisen enemmistön suuntaan. Vastaavasti termi ”enemmistön kirkko” käy yhä merkittävämmäksi, ei tilastollisesti vaan poliittisessa mielessä. Ortodoksinen konsensus, joka on tähän mennessä pantu merkille Venäjän politiikassa⁴³, on käynyt uhanalaiseksi, sillä nykyään kirkon kritisointi on opposition keskuudessa sekä sallittua että väistämätöntäkin.

Tämä trendi on kuitenkin melko hauras. Ensinnäkin yhteiskunnan konservatiivinen enemmistö pysyy nykyään koossa ainoastaan valtiollisten tiedotusvälineiden manipulaation avulla, ja on vaikea sanoa, kuinka kestäväksi se muodostuu. Toiseksi meillä ei ole tietoa siitä, miten tehokkaaksi patriarkka Kirillin politiikka kirkon sisällä muodostuu: hän on itse asiassa modernisoimassa kirkkoa laajentaessaan sitä kirkon aitauksen ulkopuolelle. Ja keskipitkällä aikavälillä emme tietenkään voi täysin sulkea pois vakaviakaan shokkeja, jotka saattavat piirtää kirkon ja yhteiskunnan välisten suhteiden kartan täysin uusiksi.

Mutta mikäli nykyinen tendenssi jatkuu jonkin aikaa, sillä on kaksi mahdollista kehityskulkua (joissa kummassakin on tietenkin monilukuisen joukko omia muuttujiaan). Ensimmäinen mahdollinen variantti on se, että yhteiskunnan poliittinen vastakkainasettelu vähenee ja olemassaoleva poliittinen johto pysyy vallassa (kenties hieman pehmeämpänä). Silloin yhteiskunnan konservatiivinen enemmistö pysyy silti paljon modernimpana kuin Venäjän ortodoksinen kirkko, ja yhteiskunnan enemmistön ja kirkon läheneminen edesauttaa kirkon myöhempää modernisaatiota. Toinen mahdollinen kehityskulku on se, että poliittinen järjestelmä tiukkenee ja tukeutuu ideologisesti tiukempiin ei-liberaaleihin ideoihin. Siinä tapauksessa Venäjän ortodoksinen kirkko mukautuu edelleen vallanpitäjien ja heitä kannattavan konservatiivisen enemmistön (tai mahdollisesti vähemmistön, mutta erittäin merkittävän vähemmistön) kurssin mukaisesti ja saattaa jatkaa arkaaisempien elementtiensä ja ideologisten ohjelmiensa vakiinnuttamista. Tässä perspektiivissä vaarana on se, että liian tiukkaan kierretyt mutterit hajoavat ja tuloksena on vakava kirkon sisäinen kriisi.

Viitteet

- ¹ Mielipidetutkimuksia on kritisoitu laajalti, etenkin kun niissä tutkitaan tavallisille ihmisille kaukaisempia asioita, kuten esimerkiksi uskonnollisia ja yhteiskunnallisia ristiriitoja. Uskontotieteiden laadukkaillakin tutkimuksilla on kuitenkin valitettavasti omat puutteensa, joista suurin on mielestäni se, että tutkijat ovat tarkkaan valinneet kohderyhmänsä. Mielipidetutkimukset ovat kuitenkin tarpeen, mutta koska tässä artikkelissa tarkasteltuihin asioihin liittyviä systemaattisia uskontotieteellisiä tutkimuksia ei ole viime aikoina järjestetty, olen joutunut turvautumaan yleisten sosiologisten tutkimuskeskusten järjestämiin tutkimuksiin, joista Levada-keskuksen tutkimukset ovat kaikkein adekvaateimpia tämän artikkelin tarpeisiin.
- ² Rossijane o religii i tserkvi // Levada-keskus, 11.10.2012. (<http://www.levada.ru/11-10-2012/rossiyane-o-religii-i-tserkvi>).
- ³ Religija i tserkov' v obštšestvennoj žizni // Levada-keskus. 18.4.2013. (<http://www.levada.ru/18-04-2013/religiya-i-tserkov-v-obshchestvennoizhizni-0>).
- ⁴ Tätä käsitettä käytettiin alun alkaen ei-läntisen maailman suhteen. Ks. The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics / P. Berger (ed.). Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1999. 1990-luvun puolivälistä lähtien on kirjoitettu paljonkin lännen sekularisoituneiden yhteiskuntien transformaatiosta. Erittäin tärkeä on esimerkiksi seuraava teos: Casanova J. Public Religions in the Modern World. Chicago: Chicago Univ. Press, 1994. Ks. myös Karpov, V. Kontseptual'nye osnovy teorii desekuljarizatsii // Gosudarstvo, religija, Tserkov' v Rossii i za rubežom- 2012. № 2 (30). S. 114–164.
- ⁵ Ks. alaviite 2: Rossijane o religii i tserkvi.
- ⁶ Dubin, B. "Legkoe bremja": massovoje pravoslavie v Rossii 1990-2000 godov // Religioznye praktiki v sovremennoj Rossii, s. 69-86. Moskova. Novoe izdatel'stvo, 2006.
- ⁷ Davie G. Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging. Oxford: Blackwell, 1994.
- ⁸ Kääriäinen, K., Furman, D. Religioznost' v Rossii v 90-e gody XX – natšale XXI veka, s. 77-82. Moskova. Venäjän tiedeakatemia Eurooppa-instituutti. Ogni TD, 2006.
- ⁹ Voidaan esimerkiksi väittää, että armenialaisten palmusunnuntaina siunaamat pajunoksat ovat alkuperältään pakanallisia, eikä niiden siunaaminen siis ole täysin kristillistä. Ks. Ogannisjan, O. Tserkov' – post-sekuljarnaja ili postsakralnaja? // Pro et Contra. 2013. № 3–4 (59). Toukokuu – elokuu. S. 59-74.
- ¹⁰ Bogdanovski, A. Gretšeskaja tserkov': v ožidanii dialoga s obštšestvom // Pro et Contra. 2013. № 3–4 (59). Toukokuu – elokuu, s. 75-89.
- ¹¹ Boris Dubin puhui äskettäin Carnegie-keskuksessa siitä, etteivät venäläiset massana vaadi mitään kirkolta taikka vallanpitäjiltä. Ks. lyhyt yhteenveto: Obraz pravoslavnogo verujuščego v sovremennoj Rossii // Carnegie 8.6.2012. (<http://www.carnegie.ru/2012/06/08/образ-православного-верующего-в-современной-россии/ехеу>).

- ¹² Solodovnik, S. Rossija: ofitsial'naja tserkov' vybiraet vlast' // Pro et Contra. 2013. № 3—4 (59). Toukokuu – elokuu, s. 6-26.
- ¹³ Bogdanovski, A. Emt.
- ¹⁴ Spryntšane, V. Bog v "zonah pograniťja" // Pro et Contra. 2013. № 3—4 (59). Toukokuu – elokuu, s. 45-58.
- ¹⁵ Ks. Tony Nikolovin artikkeli Pro et Contra 2013. № 5. Syyskuu – lokakuu, s. 40-51.
- ¹⁶ Jelenski, V. Ukrainskoje pravoslavie i ukrainiskij projekt // Pro et Contra. 2013. № 3—4 (59). Toukokuu – elokuu, s. 27-44.
- ¹⁷ Ks. tarkemmin: Verhovski, A. Natsionalizm rukovodstva Russkoj pravoslavnoj tserkvi v pervom desjatiletii XXI v. // Pravoslavnaja tserkov' pri novom patriarhe / toim. A. Malašenko ja S. Filatov / Moskovon Carnegie-keskus. Moskova: Rossijskaja polititšeskaja entsiklopedija (ROSSPEN), 2012, s. 141-169.
- ¹⁸ Moskovon ja koko Venäjän pyhin patriarkka Kirill: "Ukrainan ortodoksisella kirkolla on hengellistä voimaa ja kykyä yhdistää koko kansa, mistä olen vakuuttunut puhuessani täällä ihmisten kanssa" // Russkaja Pravoslavnaja Tserkov': Ofitsial'nyj sajt Moskovskogo Patriarhata. 30.7.2009. (<http://www.patriarchia.ru/db/text/707283.html>.)
- ¹⁹ Jelenski, V. Emt.
- ²⁰ Spryntšane, V. Emt.
- ²¹ Ks. Natalia Vasilevitšin artikkeli Pro et Contra 2013. № 5. Syyskuu – lokakuu, s. 80-96.
- ²² Jelenski, V. Emt.
- ²³ Bogdanovski, A. Emt.
- ²⁴ Ks. Tony Nikolovin artikkeli Pro et Contra 2013. № 5. Syyskuu – lokakuu, s. 40-51.
- ²⁵ Olen kirjoittanut tästä tarkemmin, ks. Verhovski, A. Polititšeskoje pravoslavie: Russkie pravoslavnye natsionalisty i fundamentalisty, 1995-2001. Moskova, SOVA-keskus 2003.
- ²⁶ Patriarh Kirill: Priznanie odnopolyh sojuzov vedet tšelovetšestvo k kontsu sveta // Korrespondent.net 21.7.2013: <http://korrespondent.net/world/russia/1583475-patriarh-kirill-priznanie-odnopolyh-soyuzov-vedet-chelovechestvo-k-koncu-sveta>.
- ²⁷ Falina, M. Serbskaja tserkov' i natsional'naja ideja // Pro et Contra. 2013. № 3—4 (59). Toukokuu – elokuu, s. 90-101.
- ²⁸ Casanova, J. Op. cit.
- ²⁹ Ks. lähemmin: Verhovski, A. Ideologija patriarha Kirilla, metody ee prodviženija i ee vozmožnoje vlijanie na samosoznanie Russkoj pravoslavnoj tserkvi // Forum novejšej vostočno-evropejskoj istorii i kul'tury 2012. Vol. 9. № 1, s. 88-105 (<http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss17/04Verchovskij.pdf>).
- ³⁰ Falina, M. Emt.
- ³¹ Ks. tarkemmin: Sibireva, O. Problemy realizatsii svobody sovesti v Rossii v 2011 godu // Ksenofobija, svoboda sovesti i antiiekstremizm v Rossii v 2011 godu, s. 67-92. Moskova. Sova-keskus 2012.

- ³² Tässä kannattaa tarkastella kansan tukea laille, joka kieltää ei-traditionaalisten sukupuolisuhteiden propagoinnin sekä laille, joka kieltää uskovaisten tunteiden loukkaamisen: Rossijane o novyh konservativnyh zakonah // Syyskuu-lokakuu 2013 Pro et Contra, Aleksander Verhovski, Levada-keskus 3.7.2013. (<http://www.levada.ru/03-07-2013/rossiyane-o-novykh-konservativnykh-zakonakh>).
- ³³ Ks. Religija i tserkov' v obštšestvennoj žizni.
- ³⁴ Ks. Rossijane o religii i tserkvi.
- ³⁵ Ks. Rossijane o novyh konservativnyh zakonah.
- ³⁶ Levada-keskuksen tietojen perusteella minä en kuitenkaan ole samaa mieltä kuin Svetlana Solodovnik, joka sanoo, että kirkon vaikutus vähenee (Ks. Solodovnik, S. Emt.) VTsIOMIN kyselyn perusteella, johon hän myös viittaa artikkelissaan, tätä ei myöskään ole havaittavissa. Ensinnäkään VTsIOM ei ole arvioinut kirkon vaikutusvaltaa sinänsä, vaan sitä, mitä mieltä kansalaiset ovat siitä, ja toiseksi vuoden 2012 indeksi oli alempi kuin vuonna 2010, mutta toisaalta korkeampi kuin vuonna 2008, ja vaihteluväli oli kokonaisuutena pieni. Ks. Tserkov', partii, SML, profsojuzy: rol' i vlijanie v našem obštšestve // VTsIOM 22.6.2012 (<http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112842>).
- ³⁷ Patriarh Kirill: Tšetyre goda tserkovnogo služenija // VTsIOM 6.2.2013 (<http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=113626>); Fevral'skie rejtingi odobrenija, doverija i položenija del v strane // Levada-keskus 21.2.2013 (<http://www.levada.ru/21-02-2013/fevral'skierjtingi-odobreniya-doveriya-i-polozheniya-del-vstrane>).
- ³⁸ Rossijane ob RPTs i gruppe "Pussy Riot" // Levada-keskus 2.5.2012 (<http://www.levada.ru/02-05-2012/rossiyane-ob-rpts-i-gruppe-pussy-riot>).
- ³⁹ Dimitri Enteo, oikealta nimeltään Tsorionov, on ortodoksinen aktivisti ja Božija volja (Jumalan tahto) -liikkeen johtaja, suomentajan huomautus.
- ⁴⁰ Ks. Almond, G. A., Sivan, E., Appleby, R S. Fundamentalism: Genus and Species // *Fundamentalisms Comprehended* / M. E. Marty, R. S. Appleby (eds). Chicago, 1995. S. 405–414.
- ⁴¹ Olen pyrkinyt systematisoimaan sen eri muotoja teokseni Polititšeskoje pravoslavie: russkie pravoslavnye natsionalisty i fundamentalisty luvussa Russkij pravoslavnyj fundamentalizm, s. 251-276.
- ⁴² Venäjän ortodoksisen kirkon jakautumisesta on puhuttu useaan otteeseen, mutta se ei nykyään tunnu ajankohtaiselta. Teoreettisesti ortodoksian kehitys sille epätyypillisessä tilanteessa, jolloin sillä ei ole kirkollista monopoliasemaa, saattaa tapahtua hiukan toisin. Ks. Jelenski, V. Emt.
- ⁴³ Tämän termin esittivät Kimmo Kääriäinen ja Dimitri Furman, jotka viittasivat sillä massojen näkemyksiin. Termillä tarkoitetaan sitä, että enemmistö niistä, jotka eivät lue itseään uskovaisten joukkoon tai edes ortodokseihin, tukevat silti Venäjän ortodoksista kirkkoa. Poliitikassa tämä termi, joka hylättiin melkein kokonaan Putinin toisella presidenttikaudella, sai negatiivisemman merkityksen: poliittiset puolueet, jotka eivät käytännössä olleet mitenkään orientoituneet kirkon suuntaan, välttivät kritisoimasta sitä millään tavoin. Ks. Papkova, I. The Russian Orthodox Church and Political Party Platforms // Sova-keskus 15.12.2006. (<http://www.sova-center.ru/files/religion/papkova.doc>).

Summary

Aleksander Verhovski, *The Russian Orthodox Church – the Church of the majority*

This article examines dynamics between the Russian Orthodox Church (ROC) and Russian society. Opinion polls indicate that almost half of the Russians backs up the role of ROC as the spiritual support and the connecting element of the society. In 2013, only 11% of people thought that the church should not be involved in politics at all. These numbers show that ROC has regained an active status in the social sphere.

Ecclesiasticism and approval of positions of the leadership of ROC correlate with each other, even though the degree of correlation of ideological positions with ecclesiasticism is reduced in the 2000s. ROC sees herself as the cornerstone of the Russian civilization and majority of Russians consider ROC as an extension of the State. In practice, the rights of ROC are in many ways linked to the preferences of individual officials. Opportunity to influence the life of the church by the officials is, however, limited.

The ideological project of ROC can be characterized as the nationalism of Russian civilization. According to this ideology, the Orthodox civilization contrasts with the Western secular civilization, ROC comprising the heart of the Orthodox civilization. In accordance with this doctrine, ROC is opposed to modernization and liberal secularism, both at national and global levels.

After the presidential election in 2011, Patriarch Kirill chose for to side with those in power. President Medvedev's era legitimized the process of restoring the Church the property previously belonged to her. At the same time the concept of "traditional religions", created by ROC, changed from rhetoric to an actual right. The rulers adopted the attitude that ROC supports them, and this policy remained after the return of Putin as president. As a result, since ROC is an ally of those in power, its ideas are protected from the attacks of the opposition.

The policy of Patriarch Kirill has helped to reduce the gap between the church and the majority of the people, at least those belonging to the society's conservative majority. At the same time, the idea of "the Church of the majority" became politically significant. So far there is no information on how effective Kirill's policy is within the church. If the political polarization of society reduces in the future and the Church continues to expand its area in the society, this may lead to increasing the modernization of ROC. Alternatively, if the political system is getting increasingly tight, the rulers of ROC will continue underpinning the political leaders and consolidate the current ideological program of the church. This might lead to serious internal crisis within the church.